

Wir Friderich von Gottes Gnaden, König in Preussen... czyli kilka słów o dokumencie wystawionym dla sołtysa z Suchanówka

Monika Ogiewa-Sejnota

Stargard

m.ogiewa-sejnota@muzeum-stargard.pl

Abstrakt

W tekście przeanalizowano treść dokumentu pergaminowego wystawionego w Stargardzie (Stargardt) w czasach stołeczności miasta przypadającej, z drobnymi przerwami, na 2. poł. XVII i 1. poł. XVIII w. Rękopis powstał na zamówienie sołtysa z Suchanówka (Schwanenbeck) – Petera Witchowa i potwierdzał jego przywileje oraz obowiązki. Do zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie został on zakupiony w 2018 r.

Abstract

The text provides an analysis of the parchment document issued in Stargard (Stargardt) when the city was the capital of Further Pomerania for most of the 2nd half of the 17th century and the 1st half of the 18th century. The manuscript was commissioned by the mayor of Suchanówko (Schwanenbeck), Peter Witchow, and confirmed his prerogatives and duties. The document was obtained for the collection of the Archaeological and Historical Museum in Stargard in 2018.

Słowa kluczowe

Stargard (Stargardt), Suchanówko (Schwanenbeck), Peter Witchow, Matthias Döring von Somnitz, Balthasar von Schröder, dyplomatyka, dokument pergaminowy, formularz dokumentu

Keywords

Stargard (Stargardt), Suchanówko (Schwanenbeck), Peter Witchow, Matthias Döring von Somnitz, Balthasar von Schröder, diplomatics, parchment document, document form

W 2018 r. Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie nabyło do zbiorów XVIII-wieczny rękopiśmienny dokument¹ (ryc. 1), którego adresatem był Peter Witchow, sołtys lenny z Suchanówka (Schwanenbeck). Z analizy dokumentu wynika, że poświadczał on aktualny stan prawny i powstał na zamówienie odbiorcy. Wskazuje

¹ Zbiory MAH w Stargardzie, nr inw. MS/S/1349.

na to uroczysta forma dokumentu objawiająca się w widocznych zdobieniach oraz w materiałach wykorzystanych do jego powstania, których koszty ponosił na ogół odbiorca². Fakt, iż soltys mógł sobie pozwolić na opłacenie wystawienia takiego dokumentu może świadczyć o jego dobrej sytuacji majątkowej. To z kolei może wydawać się dziwne ze względu na panującą stagnację gospodarczą na pomorskiej wsi. Rękopis był prawdopodobnie wytworem kancelarii Zarządu Pomorza, której siedziba mieściła się w mieście nad Iną, kiedy pełniło ono funkcję stolicy Pomorza Tylnego (Hinterpommern). Potwierdzają to bowiem miejsce i rok wystawienia dokumentu oraz znajdujące się pod treścią podpisy.

Zewnętrzna charakterystyka dokumentu

Tekst dokumentu sporządzono na pergaminie o wymiarach 26,5 cm długości i 40,5 cm szerokości. Widoczne zgięcia dzielą dokument na dziewięć nierównych części. Na całości są widoczne zabrudzenia. Do napisania treści użyto pióra oraz czarnego atramentu. Inicjały wyrazów w pierwszej linii ozdobiono oraz zapisano wyższymi literami.

Nad treścią dokumentu widoczne są dwa czarne odciski pieczętnie. Odcisk po lewej stronie przedstawia pruskiego orła w koronie (3,2 cm wys.), trzymającego w prawym szponie berło (w lewej miał prawdopodobnie królewskie jabłko, które nie zostało odcisnięte)³. Odcisk poświadczał uiszczenie opłaty skarbowej za wydanie dokumentu (ryc. 2). Po prawej stronie jest widoczny okrągły odcisk pieczęci pismowej (2,5 cm śr.) króla w Prusach Fryderyka Wilhelma I (1688–1740), na co wskazują inicjały FWR, czyli *Friedrich Wilhelm Rex*. Władca ten był następcą Fryderyka I (1657–1713), w którego imieniu sporządzono omawiany dokument. Wspomniany skrót został powtórzony trzy razy wokół pruskiego orła. W otoku, którego brzegi tworzą dwa warkoczce, znajdują się cztery korony ułożone nad wspomnianymi inicjałami (ryc. 3). Umieszczenie pieczęci następcy Fryderyka I na dokumencie może świadczyć o tym, że został on wystawiony później, niż sugeruje data w treści⁴ albo sygnalizuje czas uiszczenia opłaty skarbowej, pozwalającej na odbiór przygotowanego dokumentu. Bardziej prawdopodobna wydaje się druga możliwość, ponieważ wskazuje na nią jeden z zastosowanych środków uwierzytelniających, czyli pieczęć Fryderyka I.

Dół omawianego dokumentu został zakończony zakładką (pliką), co spowodowało zakrycie podpisów. Wykonano w niej otwory, przez które przewleczono wąskie pergaminowe paski. Na ich końcach przymocowano pieczęć herbową⁵. W tym przypadku była to tzw. królewska *Gnadensiegel* Fryderyka I. W jej przedstawieniu znajduje się wielopolowa tarcza herbowa, na której usytuowano tarczę sercową z widocznym pruskim orłem. Na jego piersiach umieszczono monogram FR, czyli *Friedrich Rex*. Na szyi została zawieszona korona książęca, korona królewska zaś znajduje się na orlej głowie. Tarcza jest podtrzymywana przez dwóch „dzikich mężów”,

² Por. Chorążyczewski 2015, 181.

³ Wyobrażenie to znajdowało się w tarczy sercowej herbów używanych przez pruskich władców z dynastii Hohenzollernów. Por. Czok 1994, 22–26; Hlebionek 2008, 59.

⁴ Powszechnie było wygotowywanie dokumentów dłuższy czas po zaistnialej sytuacji prawnej. Por. Chorążyczewski 2015, 180.

⁵ Por. Szymański 2008, 617; Tandecki 2015, 420–421.

co miało podkreślić rangę Prus jako królestwa⁶. Pieczęć została odcisnięta w czerwonym wosku i włożona do metalowej puszki zamkniętej ozdobnym wiekiem (ryc. 4).

Analiza treści rękopisu

Od średniowiecza dokumenty sporządzano według ogólnie przyjętego formularza, który z biegiem czasu ulegał modyfikacjom⁷. W okresie nowożytnym formuły, z których składał się dokument, zaczęły przybierać bardziej świecki charakter. Stopniowo zanikały te elementy formularza, które podkreślały znaczenie Boga w procesie prawotwórczym. W dokumencie będącym przedmiotem niniejszego opisu można wyróżnić następujące formuły: intytulację, promulgację, inskrypcję, dyspozycję, koroborację, datację i podpisy.

W intytulacji jako wystawcę dokumentu wskazano Fryderyka, po czym wymieniono jego pełną tytulaturę, w której określano go m.in. księciem Szczecina, Pomorza i Kamienia oraz panem Stargardu, Lęborka i Bytowa. W tej części dokumentu można wyróżnić formułę dewocyjną często łączoną z intytulacją. O zastosowaniu tej formuły świadczy użycie zwrotu *von Gottes Gnaden* (z Bożej łaski). Przytoczone sformułowanie miało na celu podkreślenie i zwrócenie uwagi na boskie pochodzenie władzy wystawcy dokumentu. Warto w tym miejscu podkreślić, iż rozbudowane intytulacje były nieraz narzędziem propagandy. Z tego powodu często zajmowały dużą część tekstu i wyróżniały się dzięki wykonanym zdobieniom⁸. Tak było też w przypadku omawianego rękopisu, w którym zapis pełnej tytulatury Fryderyka I zajmuje pięć z trzynastu wersów, a jego dwie pierwsze linie zostały wyróżnione przez zastosowanie zdobień i wielkość liter.

W dalszej części dokumentu występuje formuła promulgacji, ogłaszająca wolę wystawcy dokumentu. Zaświadczone i przyznano w niej, że postanowienia zawarte w dokumencie będą obowiązywały nie tylko za życia wystawcy, lecz także za panowania kolejnych królów w Prusach, margrabiów i elektorów brandenburskich, książąt pomorskich i kamieńskich. Widoczne jest tu powtarzane wymienienie niektórych spośród tytułów przysługujących Fryderykowi I oraz jego spadkobiercom. Taki zabieg wydaje się być istotny dla odbiorcy dokumentu, ponieważ zapewnia o trwałości wydanej decyzji. Ponadto w tym miejscu po raz kolejny widoczny jest element propagandowy, gdyż wystawca dokumentu wyraźnie zaznaczył, że tereny, które na mocy wcześniejszych traktatów i po wymarciu pomorskiej dynastii Gryfitów w 1637 r. zostały włączone do Brandenburgii, a następnie do Prus, są i będą pod panowaniem Hohenzollernów.

Inskrypcja wskazuje odbiorcę dokumentu, którym był Peter Witchow. Z treści dokumentu wiadomo jedynie, że pełnił on urząd sołtysa wsi Suchanówko, a jego ojciec Christian piastował przed nim to samo stanowisko. Zastanawiający jest fakt wskazania w treści dokumentu przynależności Suchanówka do domeny szadzkiej, ponieważ prawdopodobnie w momencie wystawienia dokumentu istniała już domena Dolice-Suchań (Dölitz-Zachan)⁹. Taki zapis może sugerować, że sołtys Witchow wystąpił

⁶ Por. Hlebionek 2008, 59.

⁷ Formuły średniowiecznego dokumentu zostały podzielone na trzy grupy – protokół (inwokacja, intytulacja, inskrypcja), kontekst (arenga, promulgacja, narracja dyspozycja, klauzule, sankcja, koroboracja) oraz eschatokół (testacja, podpisy, datacja i aprekacja). Czyt. więcej: Szymański 2008, 448–450.

⁸ Por. Chorążyczewski 2015, 185.

⁹ Domena Szadzko w 1653 r. została pomniejszona o Dobrzany (Jacobshagen) i Dolice oraz cztery wsie. Rok później

z prośbą o przygotowanie dokumentu przed wprowadzeniem zmian administracyjnych. Oznaczałoby to, iż albo długo czekał na jego wygotowanie, albo wcześniej nie było go stać na uiszczenie opłat skarbowych umożliwiających wydanie dokumentu z kancelarii.

Kolejną i zarazem najważniejszą częścią dokumentu jest dyspozycja, czyli wyrażenie woli wystawcy. W dokumencie wystawionym dla sołtysa z Suchanówka poświadczono, iż nadal będzie sprawować swój urząd oraz zachowa otrzymane wcześniej przywileje: uposażenie w postaci stawu i łąk, wolność osobistą i władzę sądowniczą. W zamian za koszty poniesione przez przejazdy sąsiadów po drewno do lasu, będzie mógł jeździć i za darmo przywozić drewno na własny użytek. Będzie jednak zobowiązany do służby lennej na rzecz państwa.

Następną zastosowaną w tekście formułą jest koroboracja, będącą zapowiedzią zastosowanych środków uwierzytelniających. W tym wypadku dokument miał zostać uwiarygodniony pieczęcią królewską, podpisami urzędników z Pomorza Tylnego i Kamienia oraz ustanowionymi dekretami.

Treść kończyła formuła datacji. Wyraźnie wskazano w niej, iż dokument został wystawiony w Stargardzie 18 marca 1712 r. Wówczas miasto nad Iną było siedzibą Zarządu Pomorza (pełniło tę funkcję od 1668 do 1723 r. z przerwami w 1674–1677 i 1683–1685/1686). Uczynienie ze Stargardu stolicy Pomorza Tylnego wiązało się z przeniesieniem do tego miasta urzędów krajowych, których pracownicy byli uprawnieni do wystawiania tego typu dokumentów w imieniu władcy¹⁰.

Na dole dokumentu znajdują się podpisy osób poświadczających jego autentyczność. Po lewej stronie swój podpis złożył Matthias Döring von Somnitz (ryc. 5), po prawej Balthasar von Schröder (ryc. 6). Pierwszy z nich pochodził z pomorskiej szlachty wywodzącej się z okolic Słupska. Urodził się w 1663 r. w Kołobrzegu jako syn Lorenza Christopha von Somnitza (1612–1678) i Idy Erdmuty von Krokow (1635–1699). Edukację pobierał w Gimnazjum w Gdańsku, a następnie studiował prawo na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Po studiach odbył swój *Grand Tour* po krajach Europy Zachodniej. Swoją tzw. turę kawalerską rozpoczął od zwiedzenia niemieckich miast, m.in. Heidelbergu i Moguncji, po czym udał się do Holandii, Francji i Włoch. Po powrocie rozpoczął swoją karierę na dworze elektora brandenburskiego. W 1696 r. został zarządcą zamku w Szadzku (Saatzig) i radcą rządowym, a dziesięć lat później król Fryderyk I mianował go tajnym radcą i kanclerzem Zarządu Pomorza. Zmarł 12 lutego 1721 r.¹¹ Drugi z urzędników potwierdzających autentyczność dokumentu urodził się w 1645 r. W 1681 r. doktoryzował się z zakresu prawa na Uniwersytecie w Tybindze. Rok później został radcą na dworze elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I (1620–1688) oraz sekretarzem Zarządu Pomorza. W uznaniu zasług otrzymał tytuł szlachecki w 1704 r. Zmarł w tym samym roku co Matthias Döring von Somnitz¹².

uschcupiono ją o Suchań i dwie wsie oddane w dziedziczne władanie prezydentowi Tajnej Rady (Geheimrat), Ottonowi von Schwerinowi (1616–1679). W 1671 r. wykupiono Dolice, Piasecznik (Petznick) i Suchanówko, w 1704 r. Wapnicę (Ravenstein) i Nosowo (Güntersberg), w 1709 r. Suchań, Sadłowo (Sadelow), Słodkowo (Gross Schlatikow). Następnie z tych wsi utworzono domenę Dolice-Suchań. W inwentarzach domeny szadzkiej z 1698 r. zaznaczono, iż wieś Suchanówko została uwzględniona w spisie wraz z Piasecznikiem i Dolicami. Por.: APS KWS, 140–141; Szultka 2003, 86 i 90.

¹⁰ Majewski 2014, 10–12.

¹¹ APS RiS, 513.

¹² UBT DeC, L XV 9.2-2, 137; por. Schröder, Balthasar von.

Peter Witchow i jego rodzina

W opisywanym dokumencie znajdziemy niewiele informacji o sołtysie z Suchanówka. Więcej danych dostarczają inne materiały archiwalne. Prawdopodobnie urodził się w połowie grudnia 1675 r. Na taką datę wskazują inwentarze sporządzone na zlecenie kamery królewskiej w styczniu 1676 i październiku 1677 r. Wynika z nich, że Christian Witchow, będący sołtysiem lennym, miał tylko jednego syna, który w momencie powstania spisu miał odpowiednio 3 tygodnie i „niecałe” dwa lata¹³. Kolejnych informacji dostarczają zestawienia z lipca 1708 r., kiedy zarządcą domeny (*Amtmann*) był niejaki Schmaltz¹⁴. W pracach przy inwentaryzacji majątku domeny we wsi Suchanówka wziął udział m.in. Peter Witchow, sprawujący wówczas urząd sołtysa wsi. W samym spisie zaznaczono, iż był sołtysiem lennym lub inaczej wolnym (*Freischultz*)¹⁵, dlatego jego majątek nie podlegał inwentaryzacji. Zapisano jedynie, że był zobligowany do płacenia 12 Rthl (*Reichstaler*) renty i służby lennej od posiadanego gospodarstwa¹⁶. Stąd też wniosek, iż dokument nabyty przez stargardzkie muzeum miał charakter poświadczeniowy i powstał na zamówienie osoby zainteresowanej.

Ponadto z materiałów archiwalnych wynika, że ojciec Petera Witchowa, Christian, miał czterech braci: Michaela, Tobiasa, Martina i Petera, którzy w styczniu 1676 r. służyli we wsi Suchanówka. W inwentarzu majątku sporządzonym w październiku 1677 r. zapisano już, że najstarszy z braci, Michael, był kmieciem w Suchanówku. Miał dwóch synów: dwuletniego Christiana oraz trzymiesięcznego Jacoba. Mieszkał w trzypokojowym domu, obok którego znajdowały się stodoła i stajnia. Oprócz tego dysponował trzema łanami ziemi. Dwóch kolejnych braci odrabiało rentę w domenie przyrzyckiej, jeden zaś w Błotnie (*Jacobsdorf*) w domenie szadzkiej¹⁷.

Podsumowanie

Warto podkreślić, że muzealny nabytek jest specyficzny ze względu na osobę odbiorcy, którą był sołtys lenny z Suchanówka i jest jednym z niewielu tego typu dokumentów znanych dla okolic Stargardu. Analizowany dokument pergaminowy jest także przykładem działalności kancelarii Zarządu Pomorza, którego siedziba mieściła się w Stargardzie w czasach stołeczności miasta. Wiele wskazuje na to, że miejscowi urzędnicy mieli prawo do wystawiania tego typu uroczystych dokumentów w imieniu panującego władcy, przywieszania jego pieczęci oraz poboru opłaty. Na koniec pozostaje mieć nadzieję, że pozyskanie więcej tego typu dokumentów pozwoli na odtworzenie funkcjonowania kancelarii w mieście w czasach jego stołeczności.

¹³ APS KWS, 29, 40, 54.

¹⁴ Prawdopodobnie chodzi o Davida Schmalza. Por. Bauern und Bädner in Brüsewitz von Wilhelm Succow, Stettin.

¹⁵ Sołtysi lenni – na mocy listu lennego dysponowali wolnością osobistą oraz dziedzicznym prawem do posiadania samodzielnego gospodarstwa rolnego, stali na czele samorządu wiejskiego, dlatego otrzymywali różne przywileje m.in. wolność od ciężarów na rzecz pana feudalnego i państwa (z wyjątkiem służby lennej) z tytułu posiadanego gospodarstwa. Za: Szultka 2003, 120.

¹⁶ APS KWS, 30.

¹⁷ APS KWS, 29, 40 i 54; APS KWS, 30.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie (APS)

Kamera Wojenno-Skarbowa w Szczecinie (KWS)

- 29 Petzenicksches Inventarium item Beschreibung derer Unterthanen zu Dolitz [Dölitz], Petzenick und Schwanenbeck. Item der dem Hofrath von Braunschweig anno 1677 im Oct[ober] gelieferten Viehstand, 1677.
- 30 Inventarium über die in Erb-Pacht getahne Güter Petzenick und Dolitz [Dölitz] u[nd] Petzenick, 1708.
- 140 Inwentarium. Vol. I, 1698.
- 141 Inwentarium. Vol. II, 1698.

Rękopisy i Spuścizny (RiS)

- 513 [Materiały genealogiczne: v. Schwetzkow, v. Schwache, v. Schwoehon, v. Sedlnitzky, v. Selchow, v. Segebade, v. Siltmann, v. Simmern, v. Sodenstein, v. Somnitz, v. Soyer vel Seher, v. Sparfeld, v. Spiegel, v. Stallburg, v. Stachow, v. Steding, v. Stedten, v. Stallburg, v. Stachow, v. Steding, v. Stedten, v. Steinecker, v. Steinkeller, v. Steinwehr]

Universitätsbibliothek der Eberhard Karls Universität (UBT)

L XV 9.2-2, 137 Decanus Et Collegium Juridicae Facultatis In Eberhardina, Quae Tubingae Est, Studiorum Universitate, L. B. S. & O. (DeC)

LITERATURA

- Chorążyczewski W. 2015. Kancelarie centralne państwa w XIV–XVIII wieku. W: T. Jurek (red.), *Dyplomatyka staropolska*. Warszawa, 145–188.
- Czok B. 1994. Chronologische Synopsis ausgewählter Wappensiegel aller Landesherrn von Brandenburg-Preussen von 1417 bis 1918. *Archivmitteilungen* 2, 17–28.
- Hlebionek M. 2008. Pieczęcie królów pruskich. *Archiwista Polski* 2 (50), 55–68.
- Majewski M. 2014. *W czasach, gdy Stargard był stolicą...* Stargard.
- Szultka Z. 2003. Wieś zachodniopomorska w dobie kryzysu i stagnacji. W: G. Labuda (red.), *Historia Pomorza*, t. II: do roku 1815, Cz. 3: Pomorze Zachodnie w latach 1648–1815. Poznań, 58–150.
- Szymański J. 2008. *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa.
- Tandecki J. 2015. Dokumenty i kancelarie miejskie. W: T. Jurek (red.), *Dyplomatyka staropolska*. Warszawa, 407–446.

STRONY INTERNETOWE

- Bauern und Büdner in Brüsewitz von Wilhelm Succow, Stettin, [dostęp: 12 sierpnia 2019], <<http://www.dziemann.de/ahnen/detlef/bruesewitz/bruesewitz.html>>.
- Schröder, Balthasar von, [dostęp: 21 sierpnia 2019], <<http://worldcat.org/identities/viaf-32882140/>>.

Ryc. 1. Rękopiśmienny dokument pergaminowy wystawiony dla Petera Witchowa. Fot. MAH w Stargardzie

Ryc. 2. Pruska pieczęć skarbowa.
Fot. MAH w Stargardzie

Ryc. 3. Pieczęć skarbowa Fryderyka Wilhelma I. Fot. MAH w Stargardzie

Ryc. 4. Gnadesiegel Fryderyka I umieszczona w metalowej puszcze.
Fot. M. Bierca, MAH w Stargardzie

A handwritten signature in cursive script on aged paper. The text reads: "Matthias Döring von Somnitz" on the first line and "Cautelm" on the second line.

Ryc. 5. Podpis złożony przez Matthiasa Döringa von Somnitza. Fot. M. Bierca, MAH w Stargardzie

A handwritten signature in cursive script on aged paper. The text reads: "Balch. v. Schrödera" on the first line, "Regiments-Rath" on the second line, and "in. Lpsu = Sec." on the third line.

Ryc. 6. Podpis złożony przez Balthasara von Schrödera. Fot. M. Bierca, MAH w Stargardzie